

Л. Б. Баранник, доктор економічних наук,
завідувач кафедри оподаткування
та соціального забезпечення
Університету митної справи та фінансів
Л. О. Алексєєва, студентка
Університету митної справи та фінансів

РЕЙТИНГИ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ

Розглянуто актуальні питання сучасного пенсійного забезпечення у світі. Акцентовано на критерії оцінки надійності пенсійних систем за допомогою системи міжнародних рейтингів. З'ясовано сутність індексів, які характеризують стан і загальну ефективність тієї чи іншої пенсійної системи. Запропоновано продовжувати пенсійний вік лише у разі збільшення тривалості життя і тим самим знизити рівень витрат на фінансування державою пенсійного забезпечення. Наголошено на потребі заохочення пенсіонерів до продовження трудової діяльності; участі в недержавній пенсійній системі та прагнення вищого рівня приватних заощаджень як усередині, так і поза межами пенсійної системи з метою зменшення майбутньої залежності від солідарної (державної) частини пенсії та скорегування очікування багатьох працівників.

Ключові слова: фінансування; пенсійна система; рейтинги; пенсійне забезпечення; індекси; субіндекси.

The results are obtained on the basis of applying the theoretical and methodological foundations of neoclassical theory of the need to combine the methods of market and public administration as a major direction of overcoming market failures in particular crisis. At the same time research methods as scientific comparison – in establishing the essential differences in the approaches of the states post-crisis regulation of financial systems were considered too.

Now it is extremely important to monitor not only changes in the pension systems of certain countries, but also changes in rating systems, because they reflect the reliability and security of pension systems in different countries and the effectiveness of reforms are carried out there. The urgent issues of modern pension provision in the world are considered. The emphasis is on the criteria for assessing the reliability of pension systems through the system of international ratings. The essence of the indices that characterize the state and overall efficiency of a pension system is clarified. It is emphasized that to increase the retirement age is possible only in the event of an increase in life expectancy, and thereby reduce the level of costs for the state's financing of pensions. The emphasis is on the need to encourage pensioners to continue working; to participate in a non-state pension system; to a higher level of private savings, both inside and outside the pension system, in order to reduce future dependence on the solidarity (state) part of the pension and adjust the expectations of many employees.

© Л. Б. Баранник, Л. О. Алексєєва, 2017

The issue based on the analysis of facts the parallel comparison between the various characteristics of the pension systems of the countries of the world. It is proved that the reform of the pension system, which is currently under way in Ukraine, responds to trends that have taken place in countries whose experience was studied.

The results can be used to develop new legislative provisions on pension regulation in the Ukraine.

Key words: financing; pension system; ratings; pensions; indices; subindices.

Постановка проблеми. Системи фінансування пенсійного забезпечення в усьому цивілізованому світі нині переживають складний період. Причина в тому, що швидке старіння населення та зниження народжуваності в розвинутих країнах світу стало фактором гальмування успішного розвитку. За оцінками Світового банку, 1990 р. у розвинутих країнах, що входять до ОЕСР, частка осіб старше 60 років становила 18 % населення, зараз – 20 %. До 2020 р. цей показник збільшиться до 27 %, до 2030 р. – до 30 % [1, 53]. Відповідно склалась негативна ситуація для фінансування пенсійного забезпечення непрацездатної частини населення. Але це не єдина точка тиску на пенсійні системи. Інші охоплюють проблеми організаційно-економічного характеру.

Нині західні та вітчизняні вчені наполегливо вивчають існуючі пенсійні системи. Найбільшою увагою користується система виплат пенсій за рахунок внесків тих, хто працює в народному господарстві, та накопичувальна система. Прихильники останньої вважають, що вона більшою мірою ставить пенсії в залежність від індивідуального вкладу кожного, а це підвищує зацікавленість у накопиченні внесків у пенсійному фонді.

Слід зауважити, що розрекламовані переваги накопичувальної системи дещо перебільшені. Не можна заздалегідь передбачити, яким буде розмір нагромадженого за кілька десятиліть фонду через зміну кон'юнктури фінансового ринку й розмір заробітної плати; необов'язково, що накопичувальна система сприятиме зростанню суспільних фондів. До того ж у країнах із низькими заробітками та високим рівнем безробіття, які порівняно недавно розпочали реформування пенсійних систем, завжди буде бажання уникнути обов'язкових виплат у будь-якій формі. Отже, дослідження пенсійних систем різних країн світу залишається досить актуальною темою в економічному науковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага в наукових колах приділяється проблемам удосконалення систем пенсійного забезпечення й підвищення рівня життя пенсіонерів. Ці питання досліджують відомі зарубіжні та вітчизняні вчені: Ф. Ноутстайн, Д. ван де Каа, Е. Мейсон, О. Пищуліна, А. Авчухова та ін. Віддаючи належне суттєвому науковому доробку вчених, слід зазначити, що нині надзвичайно важливо слідкувати не лише за змінами в системах пенсійного забезпечення тих чи інших країн, але й за змінами в рейтингових системах, адже вони відображають надійність і забезпеченість пенсійних систем різних країн та ефективність реформ, що там проводяться. Досвід більшості країн – це цікавий матеріал для подальшого аналізу і запровадження в Україні найуспішніших пенсійних програм. Тому питання потребує подальших досліджень.

Мета статті – з'ясувати зміст і корисність індексів пенсійних систем, які розробляють міжнародні наукові центри, та визначають основні ознаки цих систем, а також надання певних пропозицій щодо реформування пенсійної системи в нашій країні.

Виклад основного матеріалу. Будь-які порівняння пенсійних систем завжди некоректні, оскільки кожна система еволюціонувала від конкретних економічних, соціальних, культурних, політичних та історичних обставин цієї країни. Це означає, що не існує єдиної системи, яка може бути пересаджена з однієї країни в іншу й застосовуватись без певних змін і врахування специфіки процесів соціально-економічного розвитку. Однак у міжнародній компаративістиці розроблено кілька ознак, використання яких, імовірно, може допомогти покращанню фінансового стану пенсіонерів, стійкості системи, а також вищого рівня довіри громадськості. Саме такі дослідження здійснюють деякі організації, які аналізують і визначають значення індексів, що характеризують стан пенсійних систем і на їх основі висувають пропозиції щодо напрямів розвитку пенсійних систем досліджуваних країн.

Найглибший аналіз стану пенсійних систем щороку здійснює Melbourne Mercer Global Pension Index. Це дослідження підтримує уряд штату Вікторія в Австралії. Консультанти Mercer у всьому світі надають інформацію щодо систем пенсійного забезпечення своїх країн, а також коментарі та пропозиції. На підставі представлених даних Австралійський центр фінансових досліджень Monash Business School оцінює системи пенсійного забезпечення кожної країни з використанням більш ніж сорока показників.

Загальним значенням індексу для системи кожної країни є середнє зважене із трьох субіндексів, де 40 % становить адекватність, 35 – стійкість, 25 % – цілісність системи (рис. 1).

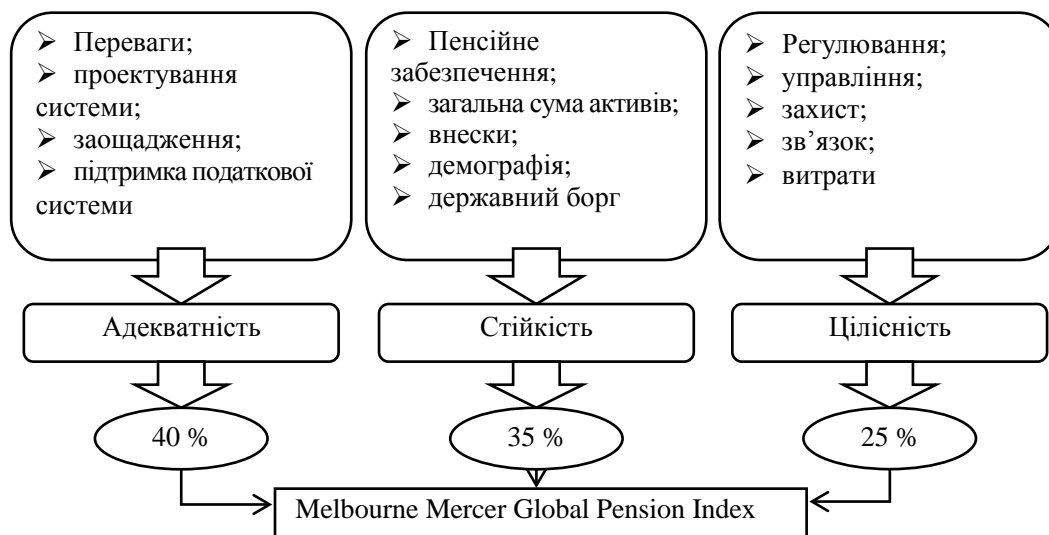

Рис. 1. Складники розрахунку Melbourne Mercer Global Pension Index

Джерело: складено авторами на основі [1].

Різне відсоткове співвідношення використовується для відображення першорядної важливості субіндексу “адекватність”, який представляє переваги, що надаються разом із деякими важливими конструктивними особливостями системи.

“Стойкість” має фокус на майбутнє і вимірює різні показники, які впливатимуть на ймовірність того, що поточна система матиме змогу продовжувати надавати ці переваги.

Субіндекс “цілісність” розглядає кілька елементів, які впливають на загальне управління й роботу системи та на рівень довіри громадян.

Відповідно до субіндексів дослідники розраховують значення індексу, складають рейтинг пенсійних систем (табл. 1) і класифікують за класами від А до Е, де клас А – надійні та стійкі пенсійні системи, класи Е і D – пенсійні системи, які потребують масштабних реформ (табл. 2).

Таблиця 1

Melbourne Mercer Global Pension Index 2017

№	Країна	Індекс	Субіндекс		
			Адекватність	Стойкість	Цілісність
1	Данія	78,9	76,5	79,8	81,3
2	Нідерланди	78,8	78	73,5	87,5
3	Австралія	77,1	75,3	73	85,7
4	Норвегія	74,7	77	61	90,3
5	Фінляндія	72,3	70,2	61,3	91
6	Швеція	72	67,7	71	80,3
7	Сингапур	69,4	65,2	66,2	80,7
8	Швейцарія	67,6	60,2	64,7	83,3
9	Нова Зеландія	67,4	66,2	61,5	77,8
10	Чилі	67,3	58	69,1	79,7
11	Канада	66,8	69,9	55,4	77,7
12	Ірландія	65,8	77,9	43,9	77,2
13	Німеччина	63,5	76,5	40,9	74
14	Колумбія	61,7	66,4	49,9	70,7
15	Великобританія	61,4	58,2	49,4	83,5
16	Франція	59,6	80,4	38,6	55,8
17	США	57,8	57	57,1	60,1
18	Малайзія	57,7	42,3	61,2	77,6
19	Польща	55,1	58,1	43,1	67,1
20	Бразилія	54,8	67,8	29,2	70
21	Австрія	53,1	67,6	19,9	76,4
22	Італія	50,8	66,2	16,4	74,3
23	Індонезія	49,9	40,1	49,3	66,4
24	Південна Африка	48,9	34	45,7	77,1
25	Корея	47,1	46,9	46,8	47,9
26	Китай	46,5	54,2	38,2	46
27	Мексика	45,1	38,5	55,9	40,5
28	Індія	44,9	39,5	43,8	55,1
29	Японія	43,5	48	26	60,7
30	Аргентина	38,8	42,4	33,1	41,2

Джерело: складено на основі [2].

Класифікація Melbourne Mercer Global Pension Index

Клас	Індекс	Країни	Пояснення
A	більше 80	немає	Система доходів дуже надійна, має високий рівень цілісності та стійкості
B+	75–80	Данія	Система, яка має міцну структуру, з багатьма хорошими властивостями, але деякі ділянки потребують подальшого покращання, що відрізняє його від системи А-класу
		Нідерланди	
		Австралія	
B	65–75	Норвегія	
		Фінляндія	
		Швеція	
		Сингапур	
		Швейцарія	
		Нова Зеландія	
		Чилі	
		Канада	
C+	60–65	Ірландія	
		Німеччина	Система, яка має деякі гарні характеристики, але також наявні певні ризики і/або недоліки, які слід усунути. Без цих поліпшень ефективність і довгострокова стійкість може бути поставлена під сумнів
		Колумбія	
Великобританія			
C	50–60	Франція	
		США	
		Малайзія	
		Польща	
		Бразилія	
		Австрія	
		Італія	
D	35–50	Індонезія	Система, яка має певні бажані властивості, але й серйозні недоліки і/або упущення, які слід усунути. Без цих поліпшень ефективність і стійкість під сумнівом
		Пд. Африка	
		Пд. Корея	
		Китай	
		Мексика	
		Індія	
		Японія	
		Аргентина	
E	менше 35	немає	Погана система, яка може бути на ранніх стадіях розвитку

*Джерело: складено на основі [2].

Згідно з дослідженням найбільш стійку та ефективну систему пенсійного забезпечення мають Данія, Нідерланди та Австралія. Серйозних змін потребують пенсійні системи Індонезії, Південної Африки, Південної Кореї, Китаю, Мексики, Індії, Японії, Аргентини.

Як було зазначено вище, значення індексу кожної країни враховує більше 40 показників, деякі з них ґрунтуються на даних вимірювань, які реально важко порівнювати між країнами. Тому науковці переконують, що абсолютних лідерів визначити важко, не можна пенсійну систему однієї країни вважати кращою за іншу, коли різниця в загальному значенні індексу менша, ніж два або три відсотки. Якщо ж різниця п'ять і більше одиниць між двома країнами, які порівнюються, то можна зробити висновки, що одна з них має певні переваги над іншою. Отже, чим вище значення індексу країни, тим краща й функціональніша, стійка й цілісна її пенсійна система.

Слід також розглянути Pension Sustainability Index (далі – PSI) (за дослівним перекладом – індекс стійкості пенсій), який розробляє одна з найбільших у світі компаній щодо управління активами Allianz Global Investors. Цей індекс вимірює та ілюструє розвиненість пенсійних систем світу й потреби їх реформування. Дослідження Allianz Global Investors за 2016 р. проводилось у 54 країнах світу.

PSI використовує низку субпоказників: демографічні зміни, державні фінанси та загальний рівень пенсійного забезпечення – це ті складові, які в сукупності, на думку дослідників, вимірюють довгострокову стабільність пенсійної системи. Далі щодо субпоказників дають оцінку від 1 до 10, де 1 означає найнижчий рівень оцінки (наприклад, високі коефіцієнти заборгованості, високі коефіцієнти заміщення, низький за законом рівень пенсійного віку тощо), 10 – вказує на високий рівень оцінки. Потім ці змінні об'єднують у єдиний індекс.

Пенсійні системи Австралії, Данії, Швеції, Нідерландів, Норвегії і Нової Зеландії очолюють даний рейтинг (рис. 2), як і в минулі роки. Ці п'ять країн мають добре організовані пенсійні системи, що успішно поєднують як перший, так і другий рівень пенсійного забезпечення з досить досконалим законодавством, це забезпечує їм фінансову стійкість у довгостроковій перспективі та високу довіру населення.

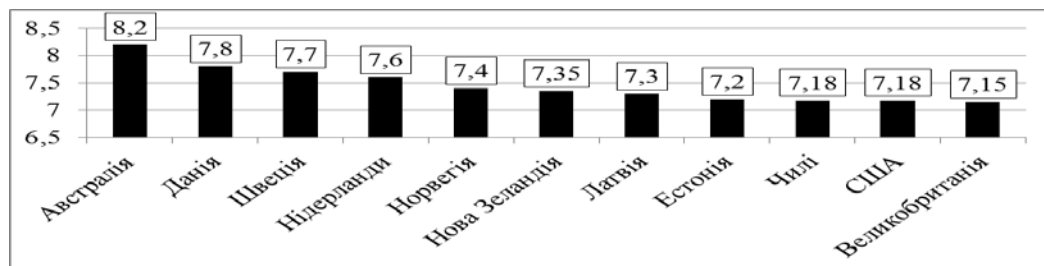

Рис. 2. Країни, для яких немає великої необхідності в реформуванні пенсійної системи (країни-лідери)

Джерело: складено авторами на основі [2].

Найгірша ситуація в Бразилії, Греції, Словенії, Китаї, Таїланді (рис. 3). Ці країни відчувають високий тиск на пенсійне забезпечення, тут спостерігається ризик зuboжіння пенсіонерів, тому системи пенсійного забезпечення потребують негайного реформування.

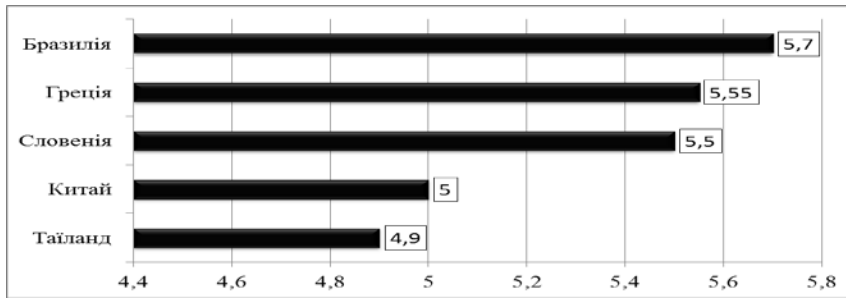

Рис. 3. Країни, в яких найнижчий рівень індексу стійкості пенсій 2016 р.

Джерело: складено на основі [3].

Наступний індекс – глобальний індекс виходу на пенсію (GRI) – являє собою багатовимірний індекс, розроблений Natixis Global Asset Management і Core Data для вивчення факторів, що підживлюють пенсійне забезпечення та порівняння найкращих практик у галузі пенсійної політики.

Індекс включає в себе 18 показників ефективності, згрупованих у чотири тематичні підіндекси:

- матеріальне забезпечення на пенсії;
- здоров'я;
- якість життя;
- благополуччя [3].

Ці підіндекси розраховуються на основі достовірних даних із цілого ряду міжнародних організацій і наукових джерел. Оцінити розвиток різних країн та потенційні фактори ризику – ключові напрями дослідження GRI. Цей індекс враховує економічний розвиток, політику і політичні зміни, демографічні зміни та охорону навколишнього середовища під час оцінювання добробуту пенсіонера.

Найефективнішими країнами, згідно з GRI 2017 р., є Норвегія (86 %), Швейцарія (84), Ісландія (82), Швеція (80), Німеччина (77), Данія (77), Нідерланди (77) і Люксембург (76 %), розташовані в Західній Європі. До ТОП-10 також входять Нова Зеландія (80 %) та Австралія (78 %) [4].

Кожна країна у ТОП-10 займає високі позиції принаймні в одному субіндексі, але більшість із них мають відмінні результати за кількома підіндексами. Загальний індекс визначається як середнє значення сум субіндексів.

Україна, як і багато інших країн, шукає засоби покращання пенсійного забезпечення своїх громадян. Черговий етап такої реформи відбувся в жовтні 2017 р. Головна мета реформи – вирівнювання видаткової та дохідної частин Пенсійного фонду України (далі – ПФУ). Наразі дефіцит ПФУ становить понад 140 млрд грн. Брак належної кількості коштів для фінансування пенсій і вимоги МВФ сприяли розробці нового проекту закону про пенсійне забезпечення замість чинного документа № 1058 від 2004 р. [5].

Водночас реформа передбачає підвищення добробуту пенсіонерів, посилення довіри населення до влади, а також стимулювання тих, хто працює до заробляння пенсії в різних пенсійних системах. Основні зміни – це прив'язка до страхового стажу, а не віку; щорічна індексація та підвищення мінімальної пенсії. Закон не

передбачає підвищення пенсійного віку, проте запроваджує вимоги до страхового стажу. Норми закону вводяться з 2018 р.

Для виходу на пенсію в 60 років потрібно мати 25 років страхового стажу. Якщо стаж від 15 до 25 років, на пенсію можна буде вийти в 63 роки, менше 15 років – у 65. Усі нормативи мінімального страхового стажу збільшуватимуться на один рік кожні 12 місяців до 2028 р., тобто з 2028 р. для виходу на пенсію в 60 років страховий стаж має бути 35 років. Якщо стажу недостатньо, його можна придбати, але не більше п'яти років. Один рік стажу коштує 16 896 грн. Ті, хто відпрацював 40 років, можуть вийти на пенсію в будь-який час. Але ця норма буде запроваджена тільки через десять років.

Українські громадяни, в яких немає страхового стажу, зможуть претендувати на соціальну допомогу за досягнення 63 років, що визначатиметься, виходячи з рівня доходів сім'ї пенсіонера. Студентам-бюджетникам денної форми до трудового стажу зарахують роки навчання.

Середню зарплату для розрахунку пенсій збільшено до 3 764,6 грн, що майже втричі більше, ніж до реформи (1197 грн), а коефіцієнт страхового стажу для розрахунку пенсій знижено з 1,35 до 1.

Мінімальний розмір пенсії встановлено на рівні 1452 грн, що на 140 грн більше, ніж було до реформи. Це також важливий крок для посилення довіри населення до влади, до пенсійної системи. Якщо ж говорити про змогу прожиття на мінімальній пенсії, то, за даними Мінсоцполітики, це приблизно половина вартості споживчого кошика для фактичного прожиткового мінімуму. Крім того, в Україні мінімальну пенсію отримує 8 млн пенсіонерів.

Із 2019 р. для захисту від інфляції запроваджуватиметься автоматична норма щорічного перерахунку пенсій: з урахуванням фінансових можливостей солідарної системи, але не менше ніж на 50 % зростання середньомісячних зарплат за три роки і на 50 % індексу споживчих цін. Також у рамках закону скасовано 15 % зменшення пенсій для 500 тисяч пенсіонерів, що працюють. Скасовується зменшення розміру пенсій для 104 тисяч жінок, які достроково вийшли на пенсію в 55 років. Підвищення пенсій заплановано в рамках проведення політики “осучаснення” з 1 жовтня. Після перерахунку пенсій близько 1,3 млн українських пенсіонерів додатково отримають 200 грн на місяць; у 1,2 млн осіб розмір пенсії зросте від 200 до 500 грн. Майже 2 млн пенсіонерів отримають підвищення до пенсії на суму в межах 500–1000 грн. Більше ніж на 1000 грн зростуть пенсії приблизно у 1,1 млн громадян.

Тепер розмір пенсії, відповідно до закону, розраховуватиметься за формулою:

$$Cз \times IKЗ \times Kс,$$

де $Cз$ – розмір середньої заробітної плати в Україні за три роки перед зверненням за призначенням пенсії;

$IKЗ$ – індивідуальний коефіцієнт заробітної плати (співвідношення розміру отримуваної зарплати щодо середньої зарплати);

$Kс$ – коефіцієнт страхового стажу, визначається як множник тривалості років стажу роботи людини на величину оцінки одного року страхового стажу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Дослідження пенсійних систем світу покликані вказати на певні недоліки в системі кожної країни, запропонувати можливі напрями реформ, які дали б змогу забезпечити адекватніші пенсійні виплати, підвищення стійкості в довгостроковій перспективі та зміцнення довіри до пенсійних систем. Розглянуті рейтинги закликають уряди досліджуваних країн переглянути свою політику щодо управління пенсійним забезпеченням, адже існує велика загроза затяжної кризи у зв'язку зі швидким старінням населення, економічними та політичними проблемами різного характеру. Отже, основними реформами, або пропозиціями, які слід переглянути кожній державі, є:

- збільшення державного пенсійного віку через збільшення тривалості життя як зараз, так і в майбутньому, зниження рівня витрат на фінансування державою пенсійного забезпечення;

- заохочування до продовження трудової діяльності пенсіонерів, які збільшать свої заощадження;

- заохочування до вищого рівня приватних заощаджень як усередині, так і за межами пенсійної системи з метою зменшення майбутньої залежності від солідарної (державної) частини пенсії та коригування очікування багатьох працівників;

- заохочування до участі в недержавній пенсійній системі.

Список використаних джерел:

1. Борисенко Н. Мировой опыт проведения пенсионных реформ / Н. Борисенко // Финансы и кредит. – 2004. – № 18. – С. 53–58.

2. Melbourne Mercer Global Pension Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.globalpensionindex.com/wp-content/uploads/2017_MM GPI_Report.pdf

3. 2016 Pension Sustainability Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://projectm-online.com/app/uploads/Allianz_2016_Pension_Sustainability_Index.pdf

4. 2017 Global Retirement Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ngam.natixis.com/us/resources/2017-global-retirement-index>

5. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

References

1. Borisenko N. (2004), “*Mirovoj opyt provedeniya pensionnykh reform*” [“The world experience in implementing pension reforms”], journal *Fynansy i kredyt*, vol. 18, pp. 53–58.

2. Melbourne Mercer Global Pension Index, available at: https://www.globalpensionindex.com/wp-content/uploads/2017_MM GPI_Report.pdf

3. 2016, Pension Sustainability Index, available at: https://projectm-online.com/app/uploads/Allianz_2016_Pension_Sustainability_Index.pdf

4. 2017, Global Retirement Index, available at: <https://ngam.natixis.com/us/resources/2017-global-retirement-index>

5. VRU, Law of Ukraine (2003), *Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne pensiyne strakhuvannya* [About compulsory state pension insurance], dated July 9, 2003, no. 1058-IV, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>